

Інна ЛЕВЧЕНКО,

кандидат історичних наук, докторантка кафедри історія України «Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. Сковороди (Україна, Переяслав-Хмельницький)
inna.lewchenko2000@yandex.ru

НАУКОВА І ПРАКТИЧНА РОБОТА ВЧЕНИХ ХАРКІВСЬКОГО МЕДИЧНОГО ТОВАРИСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті аналізуються науково-практична діяльність членів Харківського медичного товариства у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на основі аналізу законодавчих документів, архівних матеріалів, а також медичної періодики розглянуто наукові досягнення вчених у медичній сфері знань.

У статті розкриваються найважливіші теоретичні та практичні аспекти епідеміології, бактеріології, хірургії, терапії, морфології, які заклалися вченими Харківського медичного товариства. Для впровадження наукових доробок вчені неодноразово виступали ініціаторами створення різноманітних Комісій, для подолання небезпечних інфекційних хвороб.

Члени медичного товариства Харківщини ознайомилися зі світовими досягненнями в галузі епідеміології, бактеріології, терапії, хірургії та застосовували їх у своїй практичній діяльності на батьківщині. Наукова діяльність членів Товариства була спрямована на подолання та профілактику різних епідемій, діагностику захворювань, пошук та обґрунтування ефективних засобів лікування небезпечних хвороб.

Досліджено внесок вчених Харківського медичного товариства в розробку і впровадження в практику протибактерійних препаратів. З'ясовано роль вчених у винайденні новітніх методів проведення хірургічних, гінекологічних та пластичних операцій.

У статті проаналізовано наукові доповіді членів Товариства, зроблені на засіданнях Харківського медичного товариства, з різних сфер медичного знання.

Ключові слова: Харківське медичне товариство, епідеміологія, бактеріологія, профілактика, наукові досягнення, наукові повідомлення.

Літ. 19.

Inna LEVCHENKO,

*Ph. D in history, postdoctoral student of Ukraine History Department
Hryhoriy Skovoroda Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
(Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytsky) inna.lewchenko2000@yandex.ru*

THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL WORK OF SCIENTISTS OF THE KHARKIV MEDICAL SOCIETY IN THE LATE NINETEENTH – THE EARLY TWENTIETH CENTURY

The article analyzes the scientific and practical activities of members of the Kharkiv Medical Society in the late nineteenth – the early twentieth century. Based on the analysis of legal documents, archival materials, and medical journals scientific achievements of scientists in the field of medical knowledge was reviewed.

In the article the most important theoretical and practical aspects of epidemiology, bacteriology, surgery, therapy, morphology are shown to scientists who laid the Kharkiv Medical Society.

For the implementation of scientific achievements of scientists the establishment of various commissions to combat infectious diseases were repeatedly initiated. Members of the Medical Society of Kharkiv acquainted with global advances in epidemiology, bacteriology, treatment, surgery and used them in their practice at home.

Science Society members were aimed at preventing and overcoming various epidemics, disease diagnosis, search and study effective treatments for dangerous diseases. The contribution of scientists of the Kharkiv Medical Society in the development and implementation in practice protybakteryinyh drugs was shown. The role of scientists in the invention of new methods of surgical, gynecological and plastic surgery was noted.

The article analyzes the scientific report, the Company made at the meetings of the Kharkiv Medical Society, from different areas of medical knowledge.

Key words: Medical Society, epidemiology, bacteriology, prevention, academic achievement, academic posts.

Ref. 19.

Інна ЛЕВЧЕНКО,

*кандидат исторических наук, докторантка кафедры история Украины «Переяслав-Хмельницкого ГПУ им. Г. Сковороды» (Украина, Переяслав-Хмельницкий)
inna.lewchenko2000@yandex.ru*

НАУЧНАЯ И ПРАКТИЧЕСКАЯ РАБОТА УЧЕНЫХ ХАРЬКОВСКОГО МЕДИЦИНСКОГО ОБЩЕСТВА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX В.

В статье анализируется научно-практическая деятельность членов Харьковского медицинского общества во второй половине XIX – начале XX в. На основе анализа законодательных документов, архивных материалов, а также медицинской периодики рассмотрены научные достижения ученых в медицинской сфере знаний.

В статье раскрываются важнейшие теоретические и практические аспекты эпидемиологии, бактериологии, хирургии, терапии, морфологии, которые закладывались учеными Харьковского медицинского общества. Для внедрения научных разработок ученые неоднократно выступали инициаторами создания различных комиссий, для преодоления опасных инфекционных болезней.

Члены медицинского общества Харьковщины знакомились с мировыми достижениями в области эпидемиологии, бактериологии, терапии, хирургии и применяли их в своей практической деятельности на родине. Научная деятельность членов Общества была направлена на преодоление и профилактику различных эпидемий, диагностику заболеваний, поиск и обоснование эффективных средств лечения опасных болезней.

Исследован вклад ученых Харьковского медицинского общества в разработку и внедрение в практику противобактериальных препаратов. Выявлена роль ученых в изобретении новых методов проведения хирургических, гинекологических и пластических операций.

В статье проанализированы научные доклады членов Общества, сделанные на заседаниях Харьковского медицинского общества, из разных сфер медицинского знания.

Ключевые слова: Харьковское медицинское общество, эпидемиология, бактериология, профилактика, научные достижения, научные сообщения.

Постановка проблеми. Залежно від взаємодії політичних, суспільних і наукових факторів, на кожному історичному етапі переважали ті чи інші форми організації наукових досліджень. Особливо вагомим місцем в історії прирощення знань посідають громадсько-наукові об'єднання, зокрема наукові товариства. Створення товариств, зокрема медичного профілю, стало однією з форм організації наукової діяльності, що поширювалася в XIX – на початку XX ст.

Теоретико-методологічні та практичні засади наукової діяльності Харківського медичного товариства у другій половині XIX – початку XX ст. не були предметом ґрунтовного дослідження науковців.

Аналіз досліджень. В українській історіографії останніх років з'явилася низка праць, присвячених діяльності медичного товариства Харківщини. Так, З. П. Петрова, Л. І. Чу-мак та Ж. З. Перцева проаналізували наукову спадщину засновника Харківського товариства лікарів В. Ф. Грубе та активного члена Товариства Н. П. Трінклера [13, 14, 15], Є. К. Склярова, Л. В. Жарова висвітлили внесок деяких українських вчених у розвиток світової медицини [17]. Деякі науковці провели детальний аналіз наукової діяльності деяких членів Харківського медичного товариства [8–11, 18].

Метою нашого дослідження стало вивчення внеску вчених медичного товариства Харківщини в розробку науково-теоретичних засад різних напрямків медицини та їх практичного впровадження у другій половині XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Залежно від взаємодії політичних, суспільних і наукових факторів, на кожному історичному етапі переважали ті чи інші форми організації наукових досліджень. Особливо вагоме місце в історії прирощення знань посідають медичні наукові об'єднання Харківщини.

У вітчизняній історії особливе місце посідає Харківське медичне товариство, яке за своєю масштабністю та розгалуженою мережею громадських закладів лікувального, профілактичного і навчального характеру. Медичне товариство мало 7 установ: лікарню, пастерівський інститут, бактеріологічну станцію, інститут приготування сироваток і вакцин, хіміко-мікроскопічний інституту, протидифтерійний інститут та жіночий медичний інститут.

Наукова робота у сфері хірургії та суміжних з нею областей медицини (отіатрія, гінекологія, офтальмологія) займала видне місце в діяльності медичного об'єднання Харківщини.

Наукову лінію Харківського медичного товариства протягом 23 років визначав професор Вільгельм Федорович Грубе (1827 – 1898). Будучи талановитим хірургом, він за роки керування товариством виступив з 40 доповідями із 105 по хірургії [19].

Можна констатувати, що зробивши протягом життя 10000 хірургічних операцій [15, 185], підготувавши плеяду видатних хірургів-вчених (М. М. Кузнецов, М. Б. Фабрикант, А. Г. Подрез, Н. П. Трінклер, Б. Г. Пржевальський, М. М. Філіппов тощо), Вільгельм Федорович став одним із засновників не лише харківської, а вітчизняної науково-хірургічної школи.

Хірургічну справу В. Ф. Грубе продовжив його учень, член Харківського медичного товариства, піонер кардіохірургії, засновник харківської урологічної школи Аполінарій Григорович Подрез (1852 – 1900). Саме служінню науці і віддав своє життя А. Г. Подрез. Він став автором 46 робіт по хірургії військового та мирного часу і в багатьох питаннях хірургії став першопрохідцем. Хірургом було зроблено 7 доповідей на засіданнях Товариства, які стосувались оперативної хірургії та хірургічної патології [19, 21].

Також він вважається одним із основоположників вітчизняної урології. Аполінарій Григорович написав перше вітчизняне керівництво по урології на російській мові, яке витримало 2 видання (1887, 1896) і протягом 20 років було єдиним вітчизняним посібником для студентів та лікарів в Російській імперії.

А. Г. Подрез був першопрохідцем в хірургії селезінки нашої країни, а саме: першим видалив патологічно змінену селезінку; видалив високо розміщену пухлину прямої кишки; першим запропонував використання резинового катетера, що ввійшло в історію, як операція Подреза-Вишневського. Особливо варто зазначити, що талановитий хірург виконав першу в історії Російської імперії операцію на серці з приводу сліпого поранення потерпілого револьверною пулею (1897), у зв'язку з чим ввійшов в історію медицини як піонер кардіохірургії [9, 9–11].

Учнем та послідовником В. Ф. Грубе у сфері хірургії був видатний хірург та активний громадський діяч Микола Петрович Трінклер (1859 – 1925). Авторка автобіографії М. П. Трінклера Перцева Ж. зазначала наступне: «Немає такої сфери клінічної хірургії, в якій він би не залишив сліду, не проявив себе новатором та талановитим експериментатором. За більш ніж 40-річний період лікарської та педагогічної діяльності ним написано більше восьми десятків наукових праць по самим різним питанням хірургії. Багато років свого життя він віддав вивченню та лікуванню злоякісних пухлин – цього «біча» людства ХХ ст. [13, 11]. І дійсно, на початку ХХ ст. він був одним з найпопулярніших хірургів не тільки Харкова, а й всього Півдня Росії. Вперше в Харкові він виконав багато складних операцій: зробив другу в Росії тотальну резекцію шлунку; першим запропонував використовувати при накладанні анастомоза сальник; вперше в Росії запропонував і виконав при гідроцефалії оригінальний метод дренування бокового шлунку. Микола Петрович віртуозним хірургом, блискуче проводив пластичні та косметичні операції, що, на той час, вважались рідкісним явищем. Його руками проводилась трепанація черепа, розтин мозкових абсцесів, видалення пухлин, ектомії, оперував на суглобів [14, 113].

Збільшення обсягу хірургічних знань, відкриття наркозу, асептики і антисептики обумовило становлення військово-польової хірургії та виділення з хірургії офтальмології, гінекології, урології, ортопедії, онкології, судинної хірургії, кардіохірургії, трансплантології, нейрохірургії тощо. Одним із основоположників асептики і антисептики в Росії став хірург-новатор, клініцист, член Харківського медичного товариства, професор Максим Семенович Суботін (1848 – 1913).

Показники хірургічної діяльності М. С. Суботіна (співвідношення до числа пацієнтів, які лікувалися склало 75% з післяопераційною летальністю 3,8%), безумовно, являлися недосяжними в доасептичний період. У списку оперативних втручань широко були представлені грижосічення, апендектомії, резекції шлунку, гастроентеростомія, різні пластичні операції (уринопластика, ринопластика тощо) [17, 284].

Чисельні доповіді відомого хірурга по оперативній хірургії та хірургічній патології на засіданнях медичного та хірургічного товариств Харківщини, активно обговорювалися колегами та однодумцями [19, 21].

Науковими дослідження у хірургічній сфері медичних знань займався один із засновників Харківського медичного товариства, перший його скарбник і бібліотекар, послідовник видатного хірурга В. Ф. Грубе Іван Кіндратович Зарубін (1835 – 1904). Всі наукові праці харківського вченого стосуються хірургії: «Про лікування наривів дренажем», «Про вогнепальні поранення головного мозку», «Про підшкірне вприскування сулеми», «Про саркому грудної клітини», «Про реформу терапії підшкірних переломів» тощо [5].

У своїй практичній діяльності І. В. Зарубін був гуманним та щадним хірургом. Його учні згадували, що він не любив різати, а сам лікар з цього приводу висловлювався так: «Яка б не була мала операція, ніколи не можна ручатися за її результат. Потрібно допомогти природі, потрібно усунути шкідливі явища, а природа сама краще нас знає, що і як потрібно зробити» [4, 472–483]. Напевно завдяки цим його якостям саме до «нерішучого» хірурга Зарубіна часто зверталися за допомогою свої ж колеги-професори.

На той час оперативна гінекологія являлась частиною хірургії. За період з 1881 по 1894 рр. на зібраннях Харківського медичного товариства було заслухано 30 доповідей по оперативному акушерству та гінекології [19, 22].

Основними доповідачами та сподвижниками цієї сфери медичних знань були В. Ф. Грубе, П. А. Ясінський, І. Є. Марков, П. В. Міхін, Н. А. Сочава, І. П. Лазаревич, Н. Д. Гавронський тощо.

В. Ф. Грубе присвятив свої доповіді проблемам овариотомії, кесареву розтину, раку молочних залоз (його статистиці та лікуванню за допомогою осмиевоя кислоти). Про часткову ампутацію матки при діагнозі рак, про позаматкову вагітність, усунену чревосіченням та про техніку вишкрібання порожнини матки доповідав лікар І. Є. Марков. Н. А. Сочава зробив доповідь стосовно статистики овариотомії до 1868 р. та порадював присутніх успіхами гінекології та акушерства за певний період. Цікаві доповіді про пухлини, видалені чревосіченням, про серотерапію ракових захворювань подав до розгляду П. В. Міхін [19, 22].

Важливе місце в розвитку оперативної гінекології в Росії належить видатному медику Івану Павловичу Лазаревич (1829 – 1902). Він був активним борцем за цілковиту самостійність акушерської науки, а заслужену славу вченому здобули його праці «Діяльність жінки», «Дослідження животу вагітних», «Дослідження у сфері диференційної діагностики вагітності та пухлин», «Ілюстрований підручник «Курс акушерства», «Історія акушерства», експериментальні розвідки в галузі фізіології полового акту, аналіз впливу праці на жіночий організм, наукові праці з оперативного акушерства [10].

Член медичного товариства, професор Павло Африканович Ясинський (1839 – ?) намагався досліджувати акушерські та гінекологічні проблеми досить ретельно. Він написав низку наукових праць, зокрема: «Різка форма саркоми матки», «Три випадки меланхолії у зв'язку з перегином матки та лікування останнього металевими бужами», «Про вплив механізму пологів на форму головки плода», «Про перев'язування пуповини». Значимою науковим доробком Павла Африкановича став «Курс акушерства для лікарів та студентів», виданий у 1887 р. [1, 441].

Офтальмологічні проблеми в діяльності Харківського медичного товариства не займали особливого місця, але відомий окуліст, один із засновників цього об'єднання Леонард Леопольдович Гіршман (1839 – 1921) став засновником харківської офтальмологічної школи. Серед його учнів є відомі харківські професори (П. Н. Барабашев, Є. П. Браунштейн, П. П. Прокопенко), які послідовно продовжували справу свого вчителя. Завдяки Л. Л. Гіршману та його послідовникам із маленького запущеного відділу хірургії офтальмологія розвинулася у самостійну науку.

Леонард Леопольдович був прекрасним хірургом. Так, на екстракцію катаракти у нього йшло 1 – 2 хвилини. Сам професор зазначав: «Коли я починав свою практичну діяльність, я виявився першим і багато років – єдиним спеціалістом в широкій сфері південного сходу Росії. Не важко було стати відомим там, де я виявився єдиним. Моя заслуга в тому, що я навчив бідних людей лікуватися у лікарів» [18]. Дана цитата доводить, що відомий лікар був досить скромною особистістю, не дивлячись на вагомі досягнення у офтальмологічній сфері медичних знань. Своєю науковою роботою Л. Л. Гіршман розпочав досить цінними дослідженнями в лабораторіях геніальних європейських вчених.

Розділи інфекційних, нервових та духовних хвороб вважались складовими внутрішньої медицини. В цій сфері в Товаристві була проведена значна наукова робота. Доповіді по терапії показують наступне: медичне товариство досить уважно слідкувало за рухом інфекційних хвороб та своєчасно сповіщало кожну епідемічну хворобу і в кінці епідемії підсумовувало досвід боротьби з нею і лікування хворих; Товариство знайомило своїх членів з новітніми напрямками в патології і терапії; демонструвались нові хворобливі форми, а також рідкісні та цікаві по своїй течії хвороби; члени Товариства повідомляли про свої наукові відкриття в області патології і терапії, а також про результати лікування захворювання медичними засобами.

Основоположна роль у становленні харківської терапевтичної школи належить Валеріану Григоровичу Лашкевичу (1835 – 1888), який дав потужний поштовх для її за-

родження та подальшого плідного розвитку. За свідченнями професорів А. Х. Кузнецова і М. М. Ломиковського, авторів біографії Лашкевича, з приїздом Валеріана Григоровича в Харків наступила «Нова ера для кафедри терапевтичної клініки» [12, 145]. Професор учив студентів розбиратися у кожному окремому випадку хвороби, самостійно збирати анамнез, виробляти уміння поставити диференціальний діагноз, організувати правильний нагляд хворого, помічати всі зміни в ході хвороби під впливом ліків. Історії хвороби, написані студентами і детально перевірені ординаторами, зачитувались в присутності професора у ліжку хворого [7, 57–60].

В. Г. Лашкевич став також новатором нових поглядів в такому важливому відділі внутрішньої медицини, як нервові хвороби. На той час в Росії невропатологів було дуже мало, а уявлення про хвороби центральної нервової системи були вкрай обмеженими та поверхневими. Саме професор першим звернув особливу увагу на враження нервових центрів сифілісом. Варто зазначити, що Валеріан Григорович виступив послідовником вчення І. М. Сеченова і С. П. Боткіна про аневризми, продовжив розвивати положення про рефлекторний механізм патогенеза захворювань [8, 13].

Доповіді з психіатрії та невропатології у медичному товаристві були неодноразово представлені також Павлом Івановичем Ковалевським (1849 – 1923). Павло Іванович був одним із ведучих вітчизняних психіатрів початку ХХ ст., його по праву називали кращим психіатром і навіть «батьком російської психіатрії» [6]. Саме Ковалевський став засновником першого російського психіатричного журналу «Архів психіатрії, неврології і судової психопатології».

У своїх наукових дослідженнях Павло Іванович, спираючись на анатомо-фізіологічні знання того часу, зокрема, на рефлекторну теорію І. М. Сеченова, розвивав матеріалістичні уявлення про сутність психічних явищ в нормі і патології. Він створив оригінальну концепцію про роль кровообігу і обміну речовин в центральній нервовій системі, рахуючи, що в основі всякого душевного захворювання лежить порушення харчування нервових елементів і що від тривалості цього порушення залежить ступінь їх анатомічного руйнування. В етіології психозів велике значення П. І. Ковалевський надавав поєднанню спадкових факторів. Він створив класифікацію психічних захворювань, де за основу ділення взяв переважання порушень в тій або іншій сфері душевної діяльності [2, 90].

Відкриття х-променів стало однією з важливих складових науково-технічної революції. Необхідно зазначити, що з самого початку розвиток медичної радіології відбувався при тісній взаємодії фізиків і медиків. Велика роль у вивченні нового випромінювання належить харківському фізику, члену природничого Товариства М. Д. Пільчикову, який у 1901 р. одержав радій з Парижа і надалі допомагав ученим –медикам різних міст Росії у його придбанні для наукових досліджень [16, 340].

У 1913 р. на засіданні Харківського медичного товариства були зачитані результати лікування хронічного ревматизму, подагри, артриту і поліартриту у спеціалізованій лікарні Л. М. Лейбфрейда [11, 69] за допомогою де еманцією радіо (у вигляді пиття, таблеток, вдихання). У 1896 – 1914 рр. членами Товариства були зроблені повідомлення з рентгенодіагностики нирково-кам'яної і жовчокам'яної хвороб, патологій підшлункової залози й кишечника, серця, гіпофіза, м'яких тканин і кісток, а також визначення локалізації субдіафрагмального абсцесу та доповіді з х-терапії [16, 343].

Одним із засновників практичної і наукової рентгенології в нашій країні був Сергій Петрович Григор'єв (1878 – 1920). За своє коротке життя (помер у віці 42 років, захворівши на черевний тиф) [3, 306] він увійшов у число неабияких діагностів і віртуозно опанував рентгенологічну та рентгенографічну техніку дослідження.

Висновки. Можна стверджувати, що харківські вчені більш за все переймалися лікуванням хворих, слідкуючи за розвитком науки та, проводячи експериментальні дослідження. Кожен з членів медичного Товариства намагався своїми науковими дослідженнями не лише збагатити світову медичну галузь знань, а перш за все знизити рівень смертності серед населення, завдяки новим підходам у медицині, своїй наполегливості та працездатності.

Плеяда відомих вчених створила наукові медичні школи не лише в Харкові, а й по всій Російській імперії, а саме: засновниками вітчизняної хірургічної школи були В. Ф. Грубе, І. К. Зарубін, А. Г. Подрез, М. П. Трінклер; офтальмологічної школи – Л. Л. Гіршман; терапевтичної школи – В. А. Франковський, В. Г. Лашкевич тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Биографический словарь бывших питомцев Первой Харьковской гимназии за истекшее столетие с 1805 по 1905 год / [сост. Н. А. Чеканов]. – Х. : «Русская типо-лит.», 1905. – Т. VIII. – 566 с.
2. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи : Бібліографічний довід. / [за заг. ред. В. М. Лісового]. – Х. : ХНМУ, 2010. – 208 с.
3. Григор'єв Сергій Петрович (1878 – 1920) // Науково-практична конференція «Методологічні проблеми сучасної діагностичної радіології», присвячена 125-річчю С. П. Григор'єва. – Харків, 2003. – 3-4 жовтня. – С. 305–307.
4. Дракина И. Н. Иван Кондратьевич Зарубин / И. Н. Дракина // Хирургия. – М., 1904. – Т. 16. – С. 472–483.
5. Зарубин Иван Кондратьевич // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890 – 1907. [Електронний ресурс]. – (Режим доступу) : https://uk.wikipedia.org/wiki/Зарубін_Іван_Кіндратович.
6. Иванов А. Профессор-националист (к 75-летию со дня кончины П. И. Ковалевского) [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusk.ru/st.php?idar=104584>.
7. Кафедра терапевтической факультетской клиники // Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905). Часть 2. Исторические очерки кафедр. – Харьков, 1905 – 1906.
8. Кононенко В. И. Ученик С. П. Боткина – В. Г. Лашкевич / В. И. Кононенко // Врачебное дело. – 1954. – С. 1–60.
9. Лазарев С. М. Апполинарий Григорьевич Подрез (1852 – 1900) / С. М. Лазарев, Е. И. Зайцев // Вестник хирургии им. И. И. Грекова, 2003. – № 5. – С. 8–12.
10. Лазаревич Иван Павлович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890 – 1907. [Електронний ресурс]. – (Режим доступу) : https://uk.wikipedia.org/wiki/Лазаревич_Іван_Павлович.
11. Лейбфрейд Л. М. // Врачебная газета. – 1913. – № 2. – С. 55–70.
12. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905). Часть 3. Биографический словарь профессоров и преподавателей. – Харьков, 1905 – 1906. – 471 л.
13. Перцева Ж. Н. Николай Петрович Тринклер – пример служения людям / Ж. Н. Тринклер // Медична газета. – 2009. – № 14/15. – С. 11–15.
14. Петрова З. П. Заслуженный профессор Украинской Республики Николай Петрович Тринклер (к 150-летию со дня рождения) / З. П. Петрова, Ж. Н. Перцева // Международный медицинский журнал, 2009. – №4. – С. 112–115.
15. Петрова З. П. Выдающийся харьковский хирург и общественный деятель, заслуженный профессор В. Ф. Грубе / З. П. Петрова, Л. И. Чумак // Экспериментальна і клінічна медицина, 2013. – № 1(58). – С. 184–195.
16. Пилипенко М. І. Дорадянський період становлення радіологічної служби Харківщини (1896 – 1917 рр.) / М. І. Пилипенко, Н. О. Артамонова, В. В. Воліна // Український Радіологічний Журнал, 2004. – № 12. – С. 341–345.

17. Склярюва Е. К. Історія медицини / Е. К. Склярюва, Л. В. Жаров. – Ростов н/Д : Фенікс, 2014. – 346 с.
18. Чернай О. Леонард Леопольдович Гіршман / О. Чернай // Панорама, 1993. – № 22. – 22 мая.
19. 100-літє Харьковського научного медичинського обшества. 1861 – 1961 : зборник очерков і статей по історії діяльності / [за ред. В. П. Новаченко]. – К. : Здоров'я, 1965. – 257 с.

REFERENCES

1. Biograficheskiy slovar byvshikh pitomtsev Pervoy Kharkovskoy gimnazii za istekshee stoletie i 1805 po 1905 god / [sost. N. A. Chekanov]. – Kh. : «Russkaya tipo-lit.», 1905. – Т. VIII. – 566 s.
2. Vidatni vikhovantsi Kharkivskoi vishochi medichnoi shkoli : Bibliografichniy dovid. / [za zag. red. V. M. Lisovogo]. – Kh. : KhNMU, 2010. – 208 s.
3. Grigor'ev Sergiy Petrovich (1878–1920) // Naukovo-praktichna konferentsiya «Metodologichni problemi suchasnoi diagnostichnoi radiologii», prisvyachena 125-richchyu S. P. Grigor'eva. – Kharkiv, 2003. – 3-4 zhovtnya. – S. 305–307.
4. Drakina I. N. Ivan Kondratevich Zarubin / I. N. Drakina // Khirurgiya. – M., 1904. – Т. 16. – S. 472–483.
5. Zarubin Ivan Kondratevich // Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Yefrona : v 86 t. (82 t. i 4 dop.). – SPb., 1890 – 1907. [Yelektronniy resurs]. – (Rezhim dostupu) : https://uk.wikipedia.org/wiki/Zarubin_Ivan_Kindratovich.
6. Ivanov A. Professor-natsionalist (k 75-letiyu so dnya konchiny P. I. Kovalevskogo) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.rusk.ru/st.php?idar=104584>.
7. Kafedra terapevтиcheskoy fakultetskoy kliniki // Meditsinskiy fakultet Kharkovskogo universiteta za pervye sto let ego sushchestvovaniya (1805 – 1905). Chast 2. Istoricheskie ocherki kafedr. – Kharkov, 1905 – 1906.
8. Kononenko V. I. Uchenik S. P. Botkina – V. G. Lashkevich / V. I. Kononenko // Vrachebnoe delo. – 1954. – S. 1–60.
9. Lazarev S. M. Appolinariy Grigorevich Podrez (1852 – 1900) / S. M. Lazarev, Ye. I. Zaytsev // Vestnik khirurgii im. I. I. Grekova, 2003. – № 5. – S. 8–12.
10. Lazarevich Ivan Pavlovich // Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Yefrona : v 86 t. (82 t. i 4 dop.). – SPb., 1890 – 1907. [Yelektronniy resurs]. – (Rezhim dostupu) : https://uk.wikipedia.org/wiki/Lazarevich_Ivan_Pavlovich.
11. Leybfreyd L.M. // Vrachebnaya gazeta. – 1913. – № 2. – S. 55–70.
12. Meditsinskiy fakultet Kharkovskogo universiteta za pervye sto let ego sushchestvovaniya (1805 – 1905). Chast 3. Biograficheskiy slovar professorov i prepodavateley. – Kharkov, 1905 – 1906. – 471 l.
13. Pertseva Zh. N. Nikolay Petrovich Trinkler – primer sluzheniya lyudyam / Zh. N. Trinkler // Medichna gazeta. – 2009. – № 14/15. – S. 11–15.
14. Petrova Z. P. Zasluzhennyy professor Ukrainskoy Respubliki Nikolay Petrovich Trinkler (k 150-letiyu so dnya rozhdeniya) / Z. P. Petrova, Zh. N. Pertseva // Mezhdunarodnyy meditsinskiy zhurnal, 2009. – №4. – S. 112–115.
15. Petrova Z. P. Vydayushchisya kharkovskiy khirurg i obshchestvennyy deyatel, zasluzhennyy profesor V. F. Grube / Z. P. Petrova, L. I. Chumak // Yeksperimentalna i klinichna meditsina, 2013. – № 1(58). – S. 184–195.
16. Pilipenko M. I. Doradyanskiy period stanovlennya radiologichnoi sluzhbi Kharkivshchini (1896 – 1917 rr.) / M. I. Pilipenko, N. O. Artamonova, V. V. Volina // Ukraïnskiy Radiologichniy Zhurnal, 2004. – № 12. – S. 341–345.
17. Sklyarova Ye. K. Istoriya meditsiny / Ye. K. Sklyarova, L. V. Zharov. – Rostov n/D : Feniks, 2014. – 346 s.
18. Chernay O. Leonard Leopoldovich Girshman / O. Chernay // Panorama, 1993. – № 22. – 22 мая.
19. 100-літє Харьковського научного медичинського обшества. 1861 – 1961 : зборник очерков і статей по історії діяльності / [за ред. В. П. Новаченко]. – К. : Здоров'я, 1965. – 257 с.

Статтю подано до редакції 28.03.2016 р.